

Kommer om kwellend water in de Krimpenerwaard

Ouderkerk versus Lekkerkerk, 1560-1813

J. B. (HANS) OPSCHOOR

Tijdschrift voor

Waterstaatsgeschiedenis

28:1 (2019) 17-27

1 De term 'doorschuiven' vond ik in D. Aten, 'Drijven of drooghouden? Inundatie als landbouwmethode in Hollands Noorderkwartier, zestiende-negentiende eeuw', *TvWG* 19:1 (2010) 1-14.

2 Anoniem, 'Requeste gepresenteert aan den Hove van Holland roerende 't Waterschap van de Krimpener-waert', d.d. na 20-04-1518. In J. Van der Eyck, *Corte Beschrijvinghe mitsgaders hantvesten, privilegien, costuymen ende ordonnantien vanden lande van Zuyt-Hollandt* (Dordrecht: Nicolaes Vincentsz. van Spierincxhouck, 1628) 366-369. Bevat een provisoire ordonnantie van een commissie van het Hof van Holland van na 20-4-1518.

3 Zie voor die agenda: P.J.E.M. van Dam & M. van Tielhof, 'Repliek: De nieuwe waterstaatsgeschiedenis', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 123:1 (2008) 102-112.

4 Deze paragraaf leunt op: L.F. Teixeira de Mattos, *De Waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland III*, Afd. I (Krimpenerwaard) ('s-Gravenhage 1908); C.L. van Groningen, *De Krimpenerwaard*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg (Zeist & Zwolle 1996); W. Heuvelmans & C. van Someren, 'Mensen, molens en gemalen', in: G.P. van der Ven (red.), *Mensen in een waard vol wind en water. De geschiedenis van de waterhuishouding in de Krimpenerwaard* (Hilversum 2004); G.J. Borger, F.H. Horsten & J.F. Roest, *De dam bij Hoppenesse. Gevolgen voor de afwatering van*

Overtollig water in polders in het rivierengebied leidde al vroeg tot arrangementen waarbij ambachten door of langs het gebied van andere ambachten hun water rivierwaarts konden verplaatsen. In de Krimpenerwaard zien we dit vanaf vroeg in de veertiende eeuw. De wenselijkheid van verder verbeterde afwatering leidde vanaf circa 1450 tot de komst in deze streken van windwatermolens. Desondanks waren er in de Krimpenerwaard kort na 1500 dorpen die 'malcanderen daghelijcx beschadighen' door water dat zij doorschoven naar naburige polders.¹ De latere keizer Karel V bijvoorbeeld, zag zijn tienden daardoor minder opbrengen.² Dit verschijnsel van *spillovers* tussen polders en ambachten was vrij algemeen in de Krimpenerwaard en bleef zich tijdens de Republiek voordoen.

Het gaat hier om zogenaamde externe effecten: gevolgen van doen en laten van de ene gemeenschap op de welvaart van een andere. In dit artikel zien we Ouderkerkse boeren tegenover hun Lekkerkerkse burens komen te staan vanwege het lek- en kwelwater van de laatste. Deze casus is representatief voor dit type inter-ambachtelijke conflicten, al is hij uitzonderlijk door zijn lange duur van voor 1600 tot na 1800. Het conflict herhaalde zich en leidde tot gangen naar steeds andere instanties. Weliswaar werd daarin het Ouderkerkse gelijk erkend, maar steeds weer bleek dat gelijk hebben geen voldoende voorwaarde was voor het daadwerkelijk en duurzaam krijgen daarvan. De Lekkerkerkse polders bleven de lasten van hun overtollig water afwentelen tot daar namens keizer Napoleon een eind aan werd gemaakt.

Hoe verliep deze langdurige strijd precies en waarom duurde die zo lang? Was hier sprake van speciale bodemkundige of hydrologische kwesties, of speelden er juridische en bestuurlijke problemen? De gang langs de vele juridische en 'politieke' instellingen wordt hieronder beschreven op basis van een veelheid aan archiefmateriaal. Daarbij ontstaat ook meer zicht op de ontwikkeling van de rol van het hoogheemraadschap van de Krimpenerwaard in kwesties van binnendijs waterbeheer. Die week af van die in Delf-, Schie- en Rijnland.

Dit artikel wil bijdragen tot verbreding van de kennis van de geschiedenis van het waterbeheer op lokaal- en op streekniveau, met name van interacties tussen economische en institutionele krachten en de verhoudingen tussen rechterlijke en bestuurlijke benaderingen daarin.³ Tevens draagt het bij aan de kennis over de in recent onderzoek onderbelicht gebleven Krimpenerwaard. Eerst volgen, zo kort mogelijk: (i) een schets van de waterhuishoudkundige context; (ii) een overzicht van daarmee samenhangende conflicten in de Krimpenerwaard; en (iii) een samenvatting van de juridische context ten tijde van de Republiek.

De waterhuishoudkundige situatie rond Lekkerkerk en Ouderkerk

Om de ontwikkeling van de casus te kunnen duiden, volgt eerst een schets van de fysieke waterhuishoudkundige omstandigheden.⁴ Voor de economie van de Krimpenerwaard waren veeteelt en landbouw van centraal belang. Dit vergde een effectief beheer van het water in en rond de polders. Overtollig water moest worden afgevoerd naar wa-

terwegen buiten de polders. Bij het uitmaalvermogen speelden de regimes van de rivieren, en met name de hoogtes van de rivierbedding en de waterstanden in de rivier, een rol. Water kon binnenkomen uit de grote doorgaande rivieren (Lek en Hollandse IJssel), vanuit andere polders (via kwel, of langs- of doorstromende boezems) of vanuit de lucht. De Lek kende vanaf 1530 (doorbraak Waal bij Nijmegen) tot 1707 (aanleg Pannerdens Kanaal) een lage waterstand doordat de Waal veel water aantrok. Na 1707 steeg het peil in de Lek weer. De Hollandse IJssel was sinds 1285 door een dam gescheiden van de Lek, wat de waterstand op de IJssel verlaagde. Oplopende waterstanden en de opslibbing maakten de lozing op de rivier allengs moeilijker.⁵ In de achttiende eeuw kan ook Lekwater de afvoer via de IJssel hebben gehinderd doordat het stroomafwaarts in de Maas het waterpeil verhoogde.

Afb.1 De polder Cromme, Geer en Zijde circa 1790 (het zuidoosten is boven).

Binnen de polder liep het peilbeheer via molenbemaling die water opvoerde van poldersloten en -watergangen naar boezems en molengangen achter kades, en vervolgens naar de rivieren. De polders die niet zelf aan ringdijken grensden, loosden via lange watergangen langs of door andere polders naar de IJssel. De bemaling versterkte reeds aanwezige tendenties tot maaiveldddaling, waardoor de bemalingscapaciteit onvoldoende werd. In het midden van de zeventiende eeuw waren er in de waard als geheel 59 schep-radmolens in bedrijf. Later werd tweetrapsbemaling ingevoerd.

Wateroverlast manifesteerde zich vooral in het voorjaar. Hierdoor kon gras niet groeien en konden koeien niet tijdig naar buiten. Structureel te hoge waterniveaus in de boezems en molengangen (bij verhoogde natuurlijke inlaat en/of bij bodemdaling) vergden vergroting van ofwel de boezem, of van het lozingsvolume naar de rivier. Het eerste kon worden gerealiseerd door verhoging van de kades en/of vergroting van het boezemoppervlak, het tweede door vergroting van de uitmaalcapaciteit. In de loop van de tijd namen ook de technische mogelijkheden toe. Vooral in de negentiende eeuw werden de schep-raderen vervangen door vijzels en gemalen.

De Lekkerkerkse polders waren met die in Zuidbroek verenigd in één waterschap dat afwaterde via een in 1329 verleende gezamenlijke boezem (zie hieronder). Deze boezem lag in het verlengde van een oud riviertje, de Loet, en liep vandaar langs Ouderkerk IJsselwaarts via een sluis op de grens van Krimpen aan de IJssel en Ouderkerk. Vanaf het eind van de veertiende eeuw werd die boezem gevoed door een tot zes oplopend aantal molens, langs Loet en boezem, voordat de laatste afboog richting de IJssel. Dit systeem fungeerde tot 1819, toen buitendijks een bovenmolen werd geplaatst, later vervangen door een gemaal.

Ouderkerk had twee systemen voor waterlozing: een voor de polder De Nesse en een voor de hierna centraal staande polder Zijde/Geer/Cromme die sinds 1470 een geïntegreerd molen- of waterschap vormden met afwatering op de IJssel. De laatste polder wordt aan de zuid- en westkant omzoomd door de Lekkerkerkse Boezem. De Lekkerkerkse Boezem ligt ten zuiden van Ouderkerk, boven in afb. 1. Rechtsonder is de IJssel afgebeeld.

Waterbeheersperikelen in de Krimpenerwaard

Waterlozing – of algemener: de beheersing van het waterpeil in en rond polders, ook wel ‘binnenlands waterbeheer’ genoemd – vormde een belangrijk aspect van de vroegmoder-

het gebied tussen Oude Rijn en Hollandse IJssel, 1250-1600 (Hilversum 2016); en op pers. meded. G.J. Borger, 2017. Ik dank collega Borger ook voor zijn commentaar bij dit artikel als geheel.

⁵ Teixeira de Mattos, *Waterkeringen*, 348ff. Zie ook: Hoogheemraadschap Crimpenerwaard aan de drost van Kwartier Rotterdam, 1810, in Hoogheemraadschap Schieland en Krimpenerwaard (HHSK), toeg.nr. 113, inv.nr. 24, 20 (digitaal).

ne waterhuishouding, naast zorg voor de kering van gebiedsvreemd water. De bestuurlijke en juridische zorg betreffende de waterkerende dijken berustte bij hoogheemraadschappen. Grotere of kleinere delen van het binnenlands beheer waren aan de ambachten gelaten. In de Krimpenerwaard betrof dit vrijwel het gehele binnenlandse beheer. Dat verliep niet altijd harmonieus. Dat is niet verwonderlijk in het licht van de geschetste hydrologische dynamiek die steeds meer en steeds duurder maatregelen vroeg en die ontduikingsgedrag en afwenteling uitlokte. Ik noem, chronologisch geordend, een aantal voorbeelden van zulke conflicten in de Krimpenerwaard.

Al in de vijftiende eeuw deden Dordrechtse magistraten een uitspraak over schade bij waterkeringen waarbij Lekkerkerk en aanpalende ambachten betrokken waren.⁶ In 1494 klaagden die van Haastrecht over wateroverlast uit Polsbroek waardoor van hun land geen opbrengsten te behalen zouden zijn.⁷ In 1493 was er een arbitrage tussen Krimpen aan de IJssel en Lekkerkerk.⁸ Tussen Lekkerkerk en Berkenwoude werden geschillen beslecht inzake de afmetingen van de kades en het opmaalniveau van de boezem in 1502 en 1506. In voetnoot 2 is een ordonnantie genoemd uit 1518 over maatregelen tegen overlast in diverse Krimpenerwaardse ambachten. Ook waren er sinds 1485 conflicten tussen Ouderkerk en Berkenwoude (over kadeonderhoud) en tussen Berkenwoude en Lekkerkerk in de jaren 1563 en 1656/1657.⁹ De verdeling van de onderhoudskosten van voorzieningen voor waterbeheer was een punt tussen Lekkerkerk en Krimpen aan de IJssel in 1633-1641. Het afgraven van aarde was een kwestie, bijvoorbeeld tussen Lekkerkerk en Krimpen aan de Lek in 1732. Er waren geschillen over waterschade zoals tussen Ouderkerk en Berkenwoude (1637-1722), Lekkerkerk en Krimpen aan de Lek (1751), en Ouderkerk (polder De Zijde) versus Lekkerkerk (circa 1560-1812). Het laatstgenoemde conflict levert de hierna te bespreken casus.

Institutionele structuren voor conflictoplossing

De hedendaagse rechtseconomische en bestuurskundige literatuur over externe effecten en conflictoplossing wijst op een aantal structurele factoren.¹⁰ In situaties met weinig partijen en waarin eigendomsrechten eenvoudig zijn, blijkt dat overleg – *ad hoc* of institutioneel verankerd – voldoende is voor oplossingen. Complexere situaties (veel partijen, onduidelijke rechtsposities) vragen om krachtiger vormen van integratie of om vormen van gedeeld beheer (*common property regimes*), dan wel om specifieke publiekrechtelijke instellingen of het brengen van dergelijke kwesties binnen de mandaten van algemene publiekrechtelijke instellingen (zoals bestaande hoogheemraadschappen). Ook in vroegmoderne tijden werd dan ook regelmatig geëxperimenteerd met vormen van samenwerking of zelfs van gezamenlijk beheer, al dan niet geformaliseerd in ‘streekwaterschappen’.¹¹ In de nabijgelegen Alblasserwaard bijvoorbeeld, waren al vanaf 1277 waterschappen ontstaan rond afwateringssysteem die onder inter-ambachtelijke regimes stonden.

Historicus Van Tielhof (2015) onderzocht condities die samenwerking rond waterkering bevorderden, zoals: (i) de aanwezigheid van een betrokken hoger bestuursniveau met een belang in samenwerking; en (ii) correspondentie tussen de betrokken belanghebbenden en de schaal van de voorzieningen die het gedeelde belang moet dienen. Deze of soortgelijke factoren zullen ook bij binnenlandse watervoorzieningen (zoals boezems) voor samenwerking hebben kunnen zorgen. Zo ontstonden inderdaad kleine waterschappen, ook in de Krimpenerwaard, bijvoorbeeld dat van Lekkerkerk en Zuidbroek (drie polders) en dat van de gecombineerde polders Cromme, Geer en Zijde in Ouderkerk. Verdere integratie (die, gezien de hieronder te bespreken ontwikkelingen geen luxe zou zijn geweest) ontstond hier evenwel niet.

Ten tijde van de Republiek vielen de Krimpenerwaardse polders bestuurlijk dus onder de ambachtsbesturen.¹² De ambachten hadden ambachtsheren en waren onderdeel van

6 Nationaal Archief (NA), Archief Nassau la Lecq, toeg.nr. 3.21.12, inv.nr. 267, ongedateerd (15e eeuw).

7 R. Fruin (red.), *Enquete ende informatie upt stuck van de reductie ende reformatie van den schildtalen, over de landen van Hollant ende Vrieslant*, 1494 (Leiden 1867).

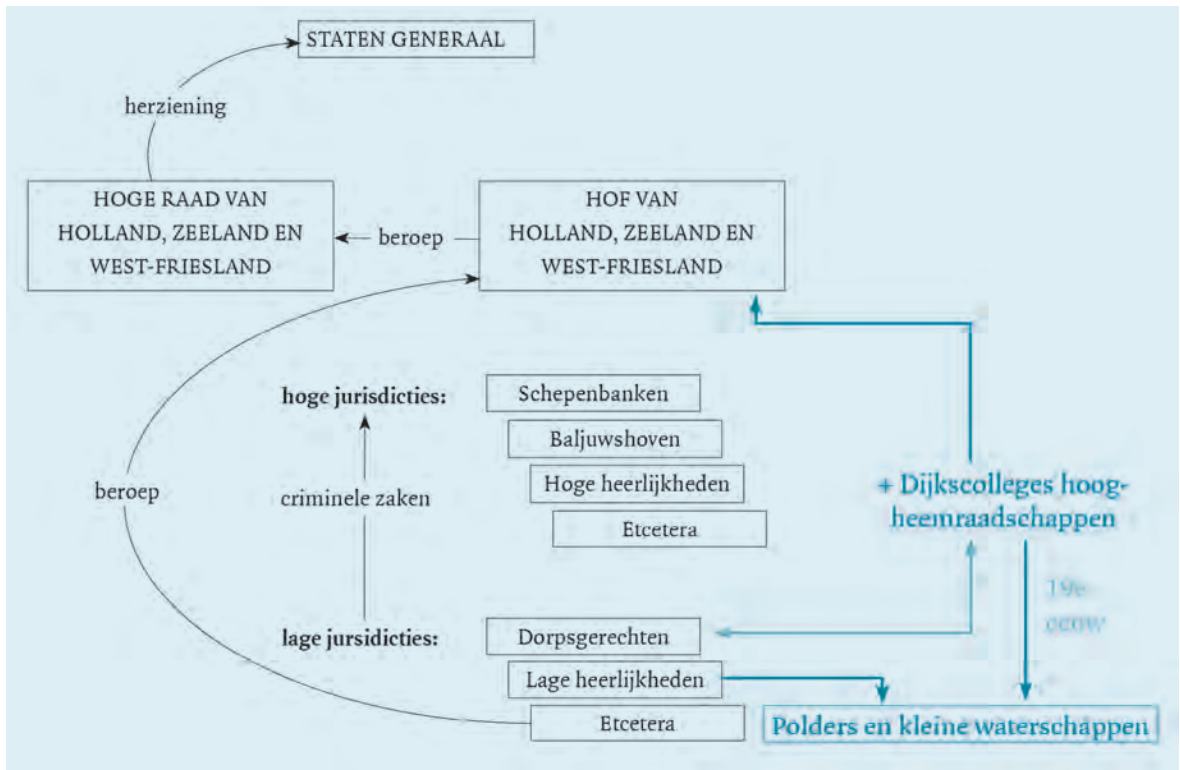
8 Zie HHSK, toeg.nr. 141 (Krimpen aan de IJssel, hierna KaY), inv.nr. 126 (inzake onderhoud Brekade), doc. d.d. 17 mei 1819 en een rekest van de polder Langeland (na 1819). Zie ook Teixeira de Mattos, *Waterkeering*, 345.

9 1563 Vermeld in HHSK (Krimpenerwaard, KW) toeg.nr. 136 (Stolwijk en rechtsvoorgangers), inv.nr. 1130 (Slechte toestand Lekkerkerkse Boezemkade): documenten 2 en 7.

10 Zie bijvoorbeeld C.N. Teulings, L. Bovenberg & H. van Dalen, *De calculus van het publieke belang* (Universiteit van Tilburg 2003: <https://pure.uvt.nl/ws/files/1044779/calculuspubliekbelang2003.pdf>).

11 H. van der Linden, ‘Geschiedenis van het waterschap als instituut van waterstaatsbestuur’. In: B. de Goede, e.a. (red.), *Het Waterschap. Recht en werking* (Deventer 1982) 9-35. Zie ook: G. de Vries Azn, *Het Dijks- en Molenbestuur in Holland's Noorderkwartier onder de Grafelijke Regeering en gedurende de Republiek* (Amsterdam 1876).

12 Handvest voor de Krimpenerwaard, 13-05-1430 (artikel XXV). In: J. van Oudenhoven, *Out-Hollandt, nu Zuyt-Hollandt* (Dordrecht: Abraham Andriesz, 1654) 393.

het gewest Holland (en daarbinnen het district Zuid Holland) waarover uiteindelijk de gewestelijke Staten de scepter zwaaiden. Waterbeheersproblemen binnen de polders werden geregeld via 'buurspraken' en via het betreffende ambachtsbestuur of -gerecht. Rezen er conflicten tussen polders binnen een ambacht, dan konden zij die oplossen door overleg tussen polderbeheerders of voor datzelfde gerecht. Bij conflicten tussen ambachten waren andere structuren noodzakelijk. Daarbij kwamen het gewestelijk gezag dan wel de rechterlijke instanties in beeld: ambachtsheren of zelfs de Staten, het baljuwschap, het Hof van Holland en de Hoge Raad. Zo bleven waterbeheer-gerelateerde conflicten 'onderwerp van onderhandeling, van proces, van akkoord' (zoals De Vries het in 1876 formuleerde), dus in laatste instantie onderwerp van proces.

In grote delen van Holland (Rijn-, Schie- en Delfland) vielen ook polderkwesties en waterlozing onder het betreffende hoogheemraadschap. In de Krimpenerwaard was dit niet het geval, evenals in het Noorderkwartier.¹³ In de loop van de achttiende eeuw raakte het hoogheemraadschap Krimpenerwaard incidenteel betrokken bij lokale conflicten, bijvoorbeeld als mediator namens de Hoge Raad of op verzoek van een ambacht.¹⁴ Ook in onze casus zou het hoogheemraadschap *ad hoc* betrokken raken. Pas in 1762 werd het hoogheemraadschap de instantie waaraan waterbeheer-gerelateerde geschillen primair moesten worden voorgelegd. Afbeelding 3 beeldt de geschetste structuur uit.¹⁵

Het conflict Ouderkerk-Lekkerkerk, fase I: voor de ambachtsheren

In 1329 kreeg het ambacht Lekkerkerk met het aanpalende Zuidbroek van de toenmalige heer Pieter van der Lecke (een heerlijkheid in en rond de Westelijke Krimpenerwaard) het recht om af te wateren via een eigen boezem rond de Loet en naar de IJssel, vastgelegd in een handvest voor dit waterschap.¹⁶ Dit handvest vrijwaarde de Ouderkerkers van schade door deze aan Lekkerkerk gegunde voorziening. Daarvoor stonden de heer Van der Lecke en zijn nazaten of rechtsopvolgers garant. De Lekkerkerkers en Zuidbroekenaren (hierna zal ik steeds alleen Lekkerkerk noemen) kregen de plicht om een 'waterkeringe' (kade) te 'houden' van de dijk af tot hun eigen land toe, met voorgeschreven hoogte (ten

Afb. 2 Juridisch-bestuurlijke organisatie tijdens de Republiek, inclusief waterschappen. Naar Le Bailly, Hof van Holland, 2008.

¹³ G. de Vries Azn, Noorderkwartier.

¹⁴ Hoge Raad: HHSK, toeg.nr. 135; Archief Polder Stolwijk en Rechtsvoorgangers, inv.nr. 1126; Akkoord tussen schout en heemraden van Berkenwoude en waarsluiden Cromme en Geer betr. een nieuw boezem en zijgsloot, 1722. Ambacht: HHSK, toeg.nr. 113 (Krimpenerwaard), inv.nr. 797 (Rekest schout van Zuidbroek), ongedateerd 18e eeuw.

¹⁵ Naar M.-Ch. Le Bailly & Chr.M.O. Verhas, Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland (1582-1795) (Hilversum 2006).

¹⁶ Streekarchief Midden Holland (SAMH), Gouda, oud archief (oa) Ouderkerk aan de IJssel (OaY) ac 986 inv.nrs. 430 en 432, 29 juni 1329.

opzichte van het maaiveld) en breedte. Het mechanisme van bescherming van het recht op voorkomen van schade bij Ouderkerkse ingelanden was dat hun schout en heemraden de kades schouwden en daarbij het door Lekkerkerk gedane onderhoud konden goed- of afkeuren. Daarbij zou dan het bestuur van Lekkerkerk voor eventueel aanvullend onderhoud opdraaien. Er was een mogelijkheid van beroep op de ambachtsheer als Lekkerkerk nalatig zou blijven. Dergelijke regelingen kwamen vaker voor als waterafvoer op een rivier niet direct mogelijk was. Wel konden de bepalingen inzake onderhoud en toezicht verschillen.¹⁷

Tegen het eind van de zestiende eeuw kreeg Ouderkerk last van water dat vanuit Lekkerkerk door en over de boezemkades de polder De Zijde binnenstroomde en daar schade toebrengde aan het hooiland.¹⁸ Voor eventuele eerdere overlast zijn geen aanwijzingen gevonden. Aangenomen kan worden dat de systemen voor de waterlozing vanuit Lekkerkerk tot tegen 1560 ook voor de aan de boezem grenzende ambachten afdoende waren. De wateroverlast werd veroorzaakt door zowel een teveel aan uitgemalen water als door de kwaliteit van de kades langs de Boezem. Die kwaliteit hing zowel af van de hoogte en breedte van de kades als van het materiaal waarvan zij waren opgetrokken: klei of een mengsel van aarde en biomassa.

Een kaartje uit processtukken uit 1652 (afb. 3) schetst de voor de casus relevante infrastructuur.¹⁹ Van zuid naar noord achtereenvolgens: de Lekkerkerkse polders, de Lekkerkerkse Binnenboezemkade, de Lekkerkerkse (Maal-)Boezem, de Lekkerkerkse Boezemkade die westelijk van de van noord naar zuid lopende Kerkweg in Ouderkerk overgaat in de hieronder vaak genoemde Cromme Kade. Dan volgt de Loet-sloot (oostwaarts daarvan: de Loet en het aangrenzende boezemgebied), en tenslotte de Ouderkerkse Boezemkade die westelijk van de Kerkweg Achterkade heet en oostelijk Hellekade. Vanaf het westelijk eind van de Cromme kade naar de IJsseldijk loopt rechts de Oosterboezemkade.

Schout en heemraden van Ouderkerk spraken namens de waarslieden (de beheerders) van de polder De Zijde het Lekkerkerkse bestuur aan, zonder resultaat.²⁰ Uit dit geschil ontstond een geding waarin vanwege prins Maurits door zijn Raad 1603 uitspraak werd gedaan.²¹ Maurits was, als ambachtsheer van zowel Ouderkerk als Lekkerkerk, de verre opvolger van Pieter van der Leck en werd aangesproken als de autoriteit die blijkens het handvest nadere bepalingen kon geven inzake de kades in gevallen van schade. Maurits' Raad verordonneerde dat partijen zich dienden te conformeren aan de bepalingen in dat handvest.

Zo'n dertig jaar later waren er opnieuw problemen. In regenrijke periodes liep de polder De Zijde weer vol. Ouderkerk vond de Oosterboezemkade te laag en de (ook onder Lekkerkerk vallende) Cromme Kade te laag en te waterdoorlatend. Het opgemalen water zou over de boezemkade heen lopen en er doorheen lekken. De waarslieden van De Zijde dienden in 1636 een rekest in bij de toenmalige heer van beide ambachten, prins Maurits' zoon Lodewijk van Nassau.²² Zij merkten op dat de Oosterboezemkade niet voldeed aan de normen uit 1329. En de Cromme Kade was 'insuffisant ende onbequaem omme een hantbreet water te keeren', laat staan een volle boezem. De derde klacht was dat de Lekkerkerkse molenaars het water in de boezem te hoog opmaalden waardoor het water over en onder de Achterkade door de polder in liep. De Zijde was 'in groot gevaar ende peryckel [...] omme van dage tot dage t' [...] boesem water op den hals te krijgen'. Men wilde dat de kaden op de juiste hoogte kwamen en men vroeg om een peil tot waar het water in de boezem mocht stijgen door opmaling vanuit Lekkerkerk. Lekkerkerk poneerde daartegenover: de Oosterboezemkade voldeed aan het oude handvest, en niet de Cromme Kade was het probleem als wel de daarachter gelegen Zijdense Achterkade (de Hellekade), die Ouderkerk zelf moest onderhouden.

De rekwestranten vroegen dit alles te laten bekijken per 'oculaire inspectie ter plaatse'. Dit was een standaard juridische praktijk. Commissarissen (bij de zaak betrokken leden van het rechtscollege dat de zaak behandelde) namen dan ter plekke kennis van de situatie en kregen zo een scherper beeld van het conflict. Soms traden zij vervolgens op als

¹⁷ Zie Borger, Hoppenesse, 49, 61 en 91; en C. Dekker, *Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen. Een institutioneel-geografische studie* (Zutphen 1983) 603.

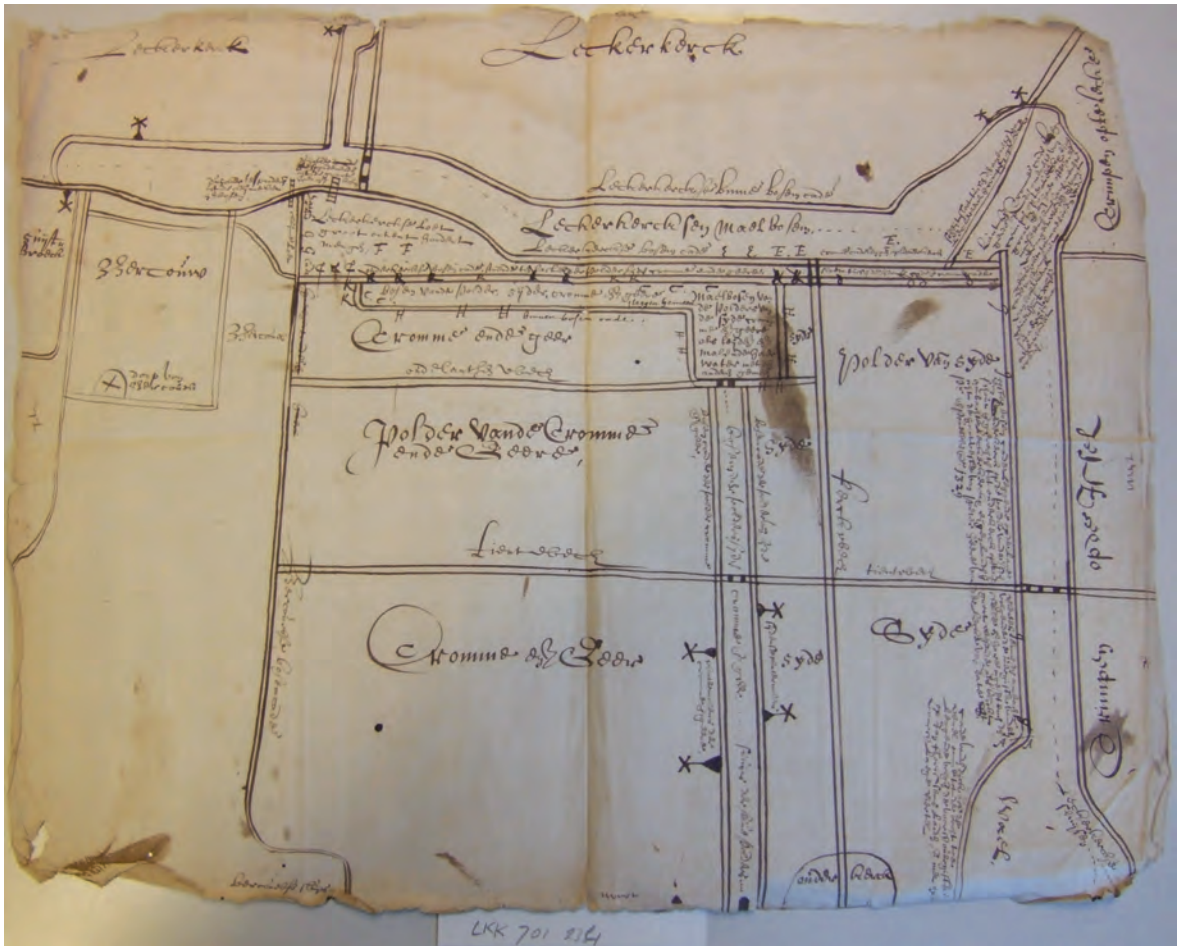
¹⁸ De reconstructie van het verloop van de zaak in de 16e en 17e eeuw is gebaseerd op de uitgebreide sententie van de Hoge Raad in 1652, SAMH oa OaY, ac 986, inv.nr. 436. De casus is genoemd in Teixeira de Mattos *Waterkeringen*, 344. Zie ook HHSK toeg. 136 (Stolwijk en rechtsvoorgangers w.o. Berkenwoude, hierna BW), inv. nr. 1130 (Slechte toestand Lekkerkerkse Boezemkade).

¹⁹ SAMH, oa Lekkerkerk (hierna: LKK), ac 921 inv. nr. 234.

²⁰ Zie voor waarslieden en hun functies: Opschoor, 'Waarslieden in de Krimpenerwaard in de zeventiende eeuw', *TuWVG* 26:1 (2017) 13-24.

²¹ SAMH ora ac 986, inv. nrs. 431 en 432 Afschriften van aktes betr. Lekkerkerkse Boezem: Ordonnantie van de Raad en de Heeren van de Reekeninge wegens Zijne Excellentie, 30 aug. 1603. Een samenvatting hiervan in HHSK toegang 139: Archief polders Nesse, Cromme Geer en Zijde, en OaY, inv.nr. 506: Register stukken Boezemkaden Lekkerkerk, uittreksel 2 (Sententie 1603).

²² Rekest waarslieden Zijde, en schout en heemraden van Ouderkerk bij Lodewijk van Nassau, SAMH oa OaY, ac 986 inv.nr. 435, d.d. 29-6-1636.

Afb. 3 Situatie in de lage zuidwesthoek van de polder De Zijde, 1652 (zuidelijke oriëntatie).

‘mediators’ tijdens door hen georganiseerde ‘comparities’. Daarbij konden zij compromissen bereiken die dan werden neergelegd in ‘verdragen’ die later door het rechtscollege moesten worden bekrachtigd.²³

In het onderhavige geval werd geconstateerd dat in de kades verscheidene gaten zaten. Soms kon je daar zelfs een hond door laten zwemmen. Er kwam een comparitie waarbij Lekkerkerk ‘nieuwe feiten’ inbracht. Naast verschillende formele en procedurele mitzen en maren (zoals: was dit niet eigenlijk een zaak voor het Hof van Holland in plaats van voor de ambachtsheer?) waren er inhoudelijke punten. Eind november 1636 vond Lodewijk van Nassau dat de commissaris een oordeel moest geven. Er volgde een (niet bewaard gebleven) ‘condemnatie’ (oordeel): de Lekkerkerkse Boezemkade hield geen water; en de boezem langs de Achterkade en de Oosterkade werd vanuit Lekkerkerk inderdaad overbemalen, met schades elders als gevolg. Lekkerkerk bracht de zaak in 1638 voor de Hoge Vierschaar in Dordrecht.²⁴ Kennelijk kwam die er niet uit, want begin 1639 diende Lekkerkerk als volgende stap een zogenaamd *Requeste Civile* in bij de Staten van Holland om een voorlopige uitspraak hangende de nog onvoldongen zaak. Dit verzoek werd verworpen. Lekkerkerk werd namens de ambachtsheer veroordeeld de Oosterboezemkade te repareren en de lekken daarin dicht te houden. Ook moest het de Cromme Kade zo hoog en breed maken als nodig om het water te keren.²⁵

Ouderkerk-Lekkerkerk, fase II: voor gewestelijke rechtscolleges

De overheid en de heerlijkheid hadden gesproken, maar dat was niet het einde van de zaak. Lekkerkerk gooide het over de rechterlijke boeg. Het deed waarmee het eerder al had bedreigd en ging in appel bij het Hof van Holland.²⁶ De formele grond was dat de

23 M.-Ch. Le Bailly, Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland. *Procesgids* (Hilversum 2008) 43-45.

24 Mannen en Hof van Hoge Vierschaar van Zuid Holland, Dordrecht, 13 sept. 1639. Opgenomen in SAMH oa LKK, ac 701, inv. nr. 234.

25 Sententie uit naam van de Heer van de Lek, 04-03-1639. Samengevat in sententie Hoge Raad (HR) 1652, SAMH oa OaY ac 986, inv.nr. 436.

26 Rekest voor Hof van Holland (HvH) om mandement van relieff d’appel, 26-03-1639. Samengevat in sententie 1652.

27 Zie HHSK toeg.nr. 113: (KW), inv.nr. 722, rekest waarslieden Cromme, Geer en Zijde, 1752.

28 Sententie HR in cas d'appel, 9 juli 1652. SAMH, oa OaY ac 986, inv.nr. 436. Dit zeer gedetailleerde stuk is gebruikt in de reconstructie van de gang van zaken, aangevuld met gegevens uit het rekest van de waarslieden van Ouderkerk van een eeuw later, in HHSK toeg.nr. 113 (KW), inv.nr. 722.

29 Sententie HR, uit naam van Hoge Overheid en Grafelijkheid d.d. 20-03-1655, SAMH oa OaY, ac 986 inv.nr. 437. Zie ook HHSK toeg.nr. 139 (Polders OaY), inv.nr. 506 (Stukken Boezemkade), excerpt 3 (Vonnis 1655).

30 SAMH oa OaY ac 986, Stukken betr. geschil waarslieden Zijde en Lekkerkerk, inv.nr. 437, stuk d.d. 11 juli 1658.

31 Rekest waarslieden Zijde met advies inz. uitspraak d.d. 31 juli 1658. SAMH oa OaY ac 986 inv.nr. 437.

32 Rekest en uitspraak 17 sept. 1658 Waarslieden Zijde vs schout en heemraden Lekkerkerk. SAMH oa OaY ac 986 inv.nr. 437.

33 NA, HR 897, Sententies d.d. 21-12-1658 in de zaak van Roelof Pietersz en Jan Diricksz Vonck, waarsluijden Seijde, impetranten van gijzeling en gerequireerden, versus schout en heemraden, gegijzelden.

34 SAMH, ona OaY, ac. 1000, inv.nr. 6501 (S. Guldemont), f. 21 dd.27-04-1710.

35 SAMH oa OaY ac 986, inv.nr. 414: Buurstemme Kromme, Geer en Zijde, 1752.

eerdere sententie voorbijging aan wat Lekkerkerk beschouwde als een 'deugdelijke presentatie' van haar 'feijten'. Voorgesteld werd: een nieuwe commissie met twee 'neutralen personen' die een derde 'superarbiter' (sic) konden benoemen. Die commissarissen kwamen opnieuw tot een pro-Ouderkerks standpunt in een 'appointment' van juli 1640.²⁷ Dit wilde Lekkerkerk aanvechten voor het volle hof. Eind november 1640 bleef het Hof van Holland bij het standpunt van haar commissarissen. Lekkerkerk ging opnieuw in appel, nu bij de hoogste instantie: de Hoge Raad. Na ruim een decennium bevestigde die de eerdere vonnissen.²⁸ Maar Lekkerkerk weigerde de sententie uit te voeren. Ouderkerk gijzelde vervolgens Lekkerkerks bestuur en bracht de gegijzelden voor de Hoge Raad. Eind maart 1655 volgde een nieuwe, zeer expliciete en gedetailleerde sententie van de Hoge Raad.²⁹ Nieuw daarin was de bepaling dat het peil in de Lekkerkerkse Boezem altijd een halve roedevoet lager diende te blijven dan de kruin van de kade.

Vrijwel onmiddellijk ontstond er geharrewar over de aan te stellen toezichthouder (1657) en over een laking van onderhoud aan de Cromme Kade (1658).³⁰ De Lekkerkerkers appelleerden daartegen bij de baljuw van Zuid Holland, de vierschaar in Dordrecht. Ouderkerk rekestreerde bij de Hoge Raad om tenietdoening van die Lekkerkerkse actie.³¹ De Hoge Raad ging eind juli 1658 hierin mee. De waarslieden van De Zijde moesten opnieuw schout en heemraden van Lekkerkerk gijzelen inzake het maken en onderhouden van de Achterkade en zij rekestreerden weer bij de Hoge Raad. Toen die procedure verwarde, bracht dit de waarslieden ertoe om opnieuw een *requeste civile* te doen.³² Vlak voor Kerst 1658 kwam er een afwijzende uitspraak.³³ Helaas zijn de motieven daarvoor niet vastgelegd. Toch zal er gevolg zijn gegeven aan het vonnis en blijkbaar namen de Ouderkerkers lange tijd genoegen met de reparaties.

Ouderkerk-Lekkerkerk, fase III: het hoogheemraadschap raakt betrokken

In 1710, zo'n vijftig jaar later, liep het water van de Lekkerkerkse Maalboezem opnieuw over de kades.³⁴ Dit leidde niet tot juridische acties, zodat we mogen aannemen dat er werd er geschikt dan wel geslikt. Maar in 1752 riepen de Ouderkerkse waarslieden een 'buurstemme' bijeen om juridische vervolgstappen te kunnen zetten in verband met de inmiddels opnieuw ontstane overlast:³⁵ 'considerabele schade en ongemakken [...] welke ... zekerlijk de totale ruïne van de voornoemde landen zal veroorsaken [...]'.³⁵

Afb. 4 De Loet nu: tot recreatiegebied getransformeerd boezemland. Foto Bart Roorda, Wikimedia Commons.

Gesprekken in Lekkerkerk boden geen oplossing en de waarslieden zochten verhaal, dit keer bij het Hoogheemraadschap Krimpenerwaard.³⁶ Dat was niet competent in ‘binnenlandse’ kwesties, maar ging met succes mandaat halen bij de Staten van Holland.³⁷ Er volgde een inspectie in juli 1752 en daarna een vonnis.³⁸ Men achtte het vonnis van 1655 ‘zo soberlijk gerespecteerd’ dat er in feite geen effect was geweest. Lekkerkerk moest kades opnieuw verbeteren, de Loetkade ontdoen van bomen, een gat in de Loet met goede aarde vullen, een sloot aanleggen langs de Ooster- en Hellekade, en elders een sluis en twee duikers aanbrengen. Dit maatregelenpakket was Lekkerkerk te duur en men ging in beroep bij de Hoge Raad. Die steunde bij sententie van eind juli 1756 een aantal van de eerdere punten uit het vonnis, maar op andere onderdelen werd het vonnis afgezwakt.³⁹

Latere documenten melden dat het hoogheemraadschap in 1762 een peil bepaalde voor de polders en dat met nagels vastlegde – een bestuurlijke innovatie omdat het een daadwerkelijke vorm van boezembeheer door het hoogheemraadschap inhield.⁴⁰ In datzelfde jaar werd ook een nieuw Reglement vastgesteld voor het hoogheemraadschap.⁴¹ Daarin bleef weliswaar het dagelijks beheer en de schouw van lokale voorzieningen aan de ambachten, maar werd daarnaast bepaald dat klachten betreffende die voorzieningen voortaan voor het ‘Dyk-collegie’ van het hoogheemraadschap moesten worden gebracht. Hiermee werd de onduidelijkheid over de rechtsgang weggenomen. Het is niet aantoonbaar dat de ervaringen rond het conflict Ouderkerk-Lekkerkerk een directe aanleiding voor deze wijziging vormden, maar op zijn minst is aannemelijk dat die het klimaat daarvoor mede hebben doen ontstaan.

Vanaf het midden van de achttiende eeuw overwoog Lekkerkerk de bouw van een bovenmolen op de IJsseldijk om de capaciteit voor waterafvoer zodanig te verbeteren dat het eigen water afdoende kon worden uitgeslagen. Dat was duidelijk in het belang van de eigen ingelanden; effecten op de Ouderkerkse polder speelden in deze deliberaties blijkens de verslagen daarvan geen rol. Op grond van eerdere overeenkomsten met Lekkerkerk weigerde Zuidbroek financieel deel te nemen in dit project, waarop Lekkerkerk afzag van uitvoering ervan.⁴²

Lekkerkerk-Ouderkerk, fase V: bestuurlijk-politieke afwikkeling

De laatste ronde in het conflict begon met een klacht van Berkenwoude over Lekkerkerks water in 1806.⁴³ Ouderkerk en Berkenwoude traden daarna gezamenlijk op met een verzoek om actie aan de Minister van Waterstaat van het Koninkrijk Holland. Die schakelde op zijn beurt het Hoogheemraadschap in.⁴⁴

Ouderkerk en Berkenwoude wensten met klei versterkte kades, een sluis, kades en zijgsloten (sloten voor de opvang van doorsijpelend water) en duikers.⁴⁵ De Lekkerkerkse reactie was tweeledig.⁴⁶ Allereerst weer een formalistisch punt: de gang van Ouderkerk en Berkenwoude naar ‘de politiek’ in plaats van naar de rechter werd gelaakt: er zou geen algemeen belang zijn dat dit rechtvaardigde, maar slechts een ‘privatief en pecunieel belang der ingelanden’ dat gewoon door de rechter kon worden gewogen in plaats van door een minister of een hoogheemraadschap. Verder werd de overlast gebagatelliseerd en wees Lekkerkerk op tekortschietend onderhoud van de Ouderkerkse molens. Lekkerkerk vroeg zich verder af waarom kwesties die in 1756 al waren afgeserveerd nu weer werden ‘opgewarmd’ en weet dat aan onderlinge twisten tussen Ouderkerkse ingelanden die hun eigen beheer niet op orde hadden.

In een brief van het hoogheemraadschap aan de drost van het kwartier Rotterdam (het nieuwe gezag in het Koninkrijk Holland) werden beide punten weerlegd.⁴⁷ Die brief is ook belangrijk omdat hij een waterstaatkundige analyse biedt: doordat de bedding van de IJssel continu rees, moest de ‘aanhoging en verzwaring’ van de boezemkades herhaaldelijk worden ‘vermeerderd’, aldus het hoogheemraadschap. En weer zou de waterkering tekort hebben geschoten door de te lichte, veenachtige specie waarmee de kades

36 HHSK OaY, toeg. nr. 139, (Polders Nesse, Cromme, Geer en Zijde, en Ouderkerk – hierna: polders OaY) inv.nr. 506, diverse documenten 1752-1840, en toeg.nr. 113 (KW), inv.nr. 722: Stukken betreffende een proces gevoerd voor het Dijkscollege tussen waarslieden en ingelanden van de polders Cromme, Geer en Zijde en schout en heemraden van Lekkerkerk, 1752.

37 Resolutie Staten van Holland, 12 mei 1752. In Cau, *Groot-Placaetboek*, Amsterdam 1795, 830.

38 HHSK toeg.nr.139 (Polders OaY), inv.nr. 506 (Stukken boezemkades LKK), excerpt nr. 4 (Uitspraak Dijkscollege 1752).

39 HHSK toeg.nr. 139 (Polders OaY), inv.nr. 506 (Stukken boezemkades LKK), excerpt nr. 5 (sententie HvH 1756).

40 HHSK, toeg.nr. 141 (KaY), inv.nr. 126 (Stukken Breekkade), Bezwaar Langeland, onged.

41 Reglement voor de Crimpenre-waard, 8 januari 1762. Gouda.

42 W. Hoogendijk, ‘Rondom de stoombemaling voor de polders van Lekkerkerk en Zuidbroek, 1765-1878’, in: G.P. van de Ven, *Mensen in een waard vol wind en water. De geschiedenis van de waterhuishouding in de Krimpenerwaard* (Hilversum 2004) 151-171.

43 HHSK toeg.nr. 135 (BW), inv.nr. 1130 (Lekkerkerkse Boezem), doc.nr. 1, 10 feb. 1806.

44 HHSK toeg.nr. 135 (BW) inv.nr. 1130 (Lekkerkerkse Boezem), stuk 2 spreekt over een appointement aan het Hoogheemraadschap van 23 juli of augustus 1806, na rekest en adviezen van beide ambachten.

45 HHSK, toeg.nr. 135 (BW), inv.nr. 1130, documenten d.d. 1809 en 1810, en inv.nr. 823, d.d. Febr. 1810.

46 HHSK, toeg.nr. 113 (KW), inv.nr. 24: Resoluties en Keuren 1810-1812, f. 16vff. HSSK toeg. 135 (BW) inv.nr. 1130 (Lekkerkerkse Boezemkade) doc. nr. 2, 29 nov. 1809 (LKK aan Crimpenre-waard).

47 HHSK BW toeg.nr. 135 inv.nr. 1130, doc.nr. 5, 11 feb. 1810.

Afb. 5 Keizer Napoleon verwerpt het Lekkerkerkse rekest. Extract notulen Staatssecretariaat, Keizerlijk Paleis Elysee, Parijs, 26 mei 1812. Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard.

Notre Conseil d'Etat entendu
 Nous avons decreté et decretons ce qui suit
 Arts.
 La Requête du Bailli, et des Intéressés de
 Lekkerkerke est rejetée: L'arrêté du ci devant
 Ministre du Waterstaat du 28 Decb. 1810 n.
 aura son execution
 Art 2.
 Notre Ministre de L'Intérieur est chargé
 de L'Execution du Présent Décret.
 /Signe/ Napoleon
 par L'Empereur
 Le Ministre Secrétaire d'Etat
 /Signe/ le Cte Darn

48 HHSK BW toeg.nr. 135 inv.nr. 1130, doc.nr. 4, 28 dec. 1810.

49 HHSK, toeg.nr. 113 (KW), inv.nr. 823, (Krimpenerwaard aan Requestmeester Dienst Bruggen en Wegen), 21-9-1811.

50 HHSK, toeg.nr. 113 (KW), inv.nr. 818 (Rekest Lekkerkerk inzake duiker), na aug. 1812).

51 HHSK toeg. 113 (Krimpenerwaard) inv.nr. 824: Memories inzake Grote en Kleine Loet, nr. 1: memorie gedateerd 1812 (vermoedelijk na uitspraak Napoleon) en nr. 2: memorie van Hoogheemraadschap Krimpenerwaard die de basis was voor stuk 1, gedateerd 9-10-1812. Zie ook de verschillende documenten in HHSK, toeg.nr. 113(KW) inv.nr. 824 van 9-10-1812 en 29-10-1812 voor gedetailleerde instructies inzake de werkzaamheden door het Hoogheemraadschap.

52 Blijkens een brief van het Hoogheemraadschap aan de prefect van het departement Maasmond gedateerd 16-6-1813, concept in HHSK, toeg.nr. 113 (KW), inv.nr. 25 (Resoluties), scan 17.

53 HHSK, toeg.nr. 141 (KaY, inv.nr. 126 (stukken inzake Breekade).

waren opgetrokken. Het hoogheemraadschap ontwikkelde een concreet plan: de aanleg van twee duikers die water uit de boezemlanden van de Loet zouden terugbrengen tot in de Lekkerkerkse polders. Andere maatregelen zouden onnodig zijn. Dit terugsluizingsrecept betekende een vrij fundamentele afgedwongen internalisering van de externe wateroverlast: het overtollige water moest worden teruggebracht naar waar het vandaan kwam. De minister nam dit voorstel over en droeg het hoogheemraadschap eind 1810 op om de zaak bestuurlijk af te handelen.⁴⁸

Opnieuw achtte Lekkerkerk zich 'bezwaard'. Het hoogheemraadschap vroeg de overheid om daadwerkelijke rugdekking bij de afwikkeling. Het was 'huijverig' vanwege de 'onzekere manier van rechtpleging'.⁴⁹ Dat sloeg vermoedelijk op de onzekerheid wegens de reorganisatie van de waterstaat na de inlijving van het koninkrijk Holland in het keizerrijk (juli 1810). Lekkerkerk zag daarin juist een nieuwe kans en vertraagde de afwikkeling verder door bezwaar te maken bij de hoogste autoriteit na die inlijving: keizer Napoleon himself. Deze wees dit bezwaar in 1812 af (afb. 5). De uitvoering conform de eerdere adviezen werd neergelegd bij het hoogheemraadschap.

Partijen namen er genoegen mee dat, 'tot menagement van kosten', slechts een duiker zou worden aangelegd mits die een afdoende capaciteit zou krijgen.⁵⁰ Het hoogheemraadschap ontwikkelde daarvoor een plan.⁵¹ De uitvoering werd opgedragen aan Lekkerkerk en zou eind juni 1813 moeten zijn afgerond.⁵² Aldus zal zijn geschied, want daarna is vanuit Ouderkerk geen actie meer bekend.

De nasleep

Ook al leek Ouderkerk nu tevreden gesteld, Lekkerkerk was nog niet klaar met zijn afwatering. Vanaf 1816 ontstonden er klachten in de westelijk van de boezem gelegen Krimpense polder Langeland. Het water stroomde over en door de kades, de sluis aan de IJssel lekte, er waren overstromingen en er dreigde een doorbraak van de kade.⁵³ Weer werd de ophoging van de IJsselbodem genoemd, evenals het hoge waterpeil dat in 1816 zelfs gedurende negen cruciale weken het uitmalen onmogelijk maakte, met overstromde

Krimpense polders als gevolg. In 1819 werd op de IJsseldijk een krachtige molen geplaatst.⁵⁴ In de jaren 1820 was het probleem nog steeds niet voorbij en werd om een voorziening gevraagd die het overtollige water zou terugbrengen op Lekkerkerkse polderland. De radicale oplossing uit het conflict met Ouderkerk werd van stal gehaald om het externe effect te internaliseren, namelijk het terugsturen van het overtollige water naar waar het vandaan kwam. In 1822 waren er ook weer klachten uit Berkenwoude, opnieuw over de Lekkerkerkse Boezemkade.⁵⁵ En ook in 1838-1854 klaagde Krimpen aan de IJssel over binnenkomend Lekkerkerks water.⁵⁶

In 1865-1867 waren er uitzonderlijk hoge waterstanden die lozing onmogelijk maakten. Dit keer ontstond er grote schade in Lekkerkerk zelf. Dat gaf de doorslag bij besluiten in 1866 om de molen aan de IJssel te vervangen door een krachtig, zeer geavanceerd gemaal.⁵⁷ In 1869 en 1878 werd het fameuze Reinier Blok-gemaal gebouwd. Hiermee verviel, eindelijk, de behoefte aan zwaar onderhoud van de binnenlandse boezemkades.⁵⁸

Duiding en conclusies

Ouderkerkse ingezetenen leden vanaf 1560 schade als gevolg van Lekkerkerks water dat de polders insijpelde door en over slecht onderhouden kades langs een sinds 1329 bestaande watergang. Soortgelijke problemen deden zich ook elders in de Krimpenerwaard voor. Het voorkómen ervan vergde beter functionerende waterafvoersystemen. Het onderhoud van de betreffende boezems, kades en dergelijke kwam van oudsher ten laste van de ambachten vanwaar het water afkomstig was. De baten van dit onderhoud (de erdoor voorkomen schade) vielen daarentegen toe aan de ingelanden van de aan de boezem grenzende polders in andere ambachten.

Deze structurele asymmetrie in de verdeling van lusten en lasten, typisch voor externe effecten, bevorderde oneigenlijke kostenafwenteling. De overlast veroorzakende partij had belang bij minimalisatie van door haar te verrichten inspanningen of te dragen kosten, en ook bij het laag inschatten van schades. Dat gebeurde dan ook allebei in de hier bestudeerde casus. Lekkerkerk had een direct economisch belang bij elders waterdoorlatende boezemkades.

Het oplossen van afwentelingsproblemen vergt heldere rechten en krachtige bestuurlijke en/of juridische instanties. Er was weliswaar een overkoepelend gezag – de Staten – maar de uitspraken daarvan konden worden ontdoken. Bij geschillen konden partijen naar verschillende gerechtelijke instanties gaan en dat gebeurde ook – langs alle denkbare routes. Dat was tijdrovend, maar men kwam daar inhoudelijk wel tot een oplossing conform de verdeling van rechten en plichten in het oude handvest. Maar de kades bleven lekken of overstroomden, ondanks maatregelen die op de vonnissen wel zullen zijn gevolgd. Halverwege de achttiende eeuw werd vastgesteld dat het Lekkerkerkse onderhoudswerk structureel te kort was geschoten, en dat zou toch nog vijftig jaar zo blijven, tot 1813.

Waarom moest dit conflict zo lang duren, met veel herhaling van zetten? Wat de fysieke dynamiek betreft, zagen we dat de trends in de hydrologische systemen tegenzaten (rivierbodempverhoging, inklinking poldergrond, oplopende waterstanden). Blijkbaar hebben die geleid tot zich op den duur herhalende lozingsproblemen en tot nieuwe schade – naast steeds te weinig op duurzaamheid gericht onderhoud. De opslag- en uitmaalcapaciteiten werden tot zeer laat niet wezenlijk verhoogd. Kwesties konden daardoor terugkeren. In de negentiende eeuw werd de stand van het IJsselwater een groot probleem bij de afwatering. Toen kwamen ook verbeterde en nieuwe technieken voor waterlozing beschikbaar die uiteindelijk werden ingezet.

Een relevante verklaringsgrond voor het slepende karakter van deze casus lijkt de fallende slagkracht van de bestuurlijke en justitiële systemen en met name een gebrekkig handhavingvermogen. Afzonderlijke (reeksen van) processen konden lang duren. Her-

54 Hoogendijk Stoombemaling, 151.

55 HHSK toeg.nr. 135 (BW) inv.nr. 1130, doc. nr. 6 (6-9-1822) en 7 (15-2-1849?).

56 HHSK, toeg.nr. 141 (KaV), inv.nr. 126.

57 Hoogendijk, Stoombemaling, 161-171.

58 Teixeira de Mattos, Waterkeeringen 344. Wel was er nog in 1923 onenigheid over de onderhoudsplicht van de Breekade met Krimpen aan de IJssel, Teixeira de Mattos op.cit. 346.

haaldelijk werden procedurele vertragingstactieken ingezet,⁵⁹ bijvoorbeeld twisten over competenties van ingeschakelde instanties. En als het om de uitvoering van sententies aankwam, bleek wat er aan onderhoud werd gedaan, op termijn steeds weer onvoldoende. Niet onbegrijpelijk: zolang men daarmee wegblijft, is afwenteling of externalisatie van lasten op anderen via doorsluizings- of *spillover* effecten een zeer aantrekkelijke optie voor de veroorzakers van de overlast. De Lekkerkerkers bleken bedreven en hardnekkige afwentelaars. Effectuering van rechterlijke vonnissen bleef moeizaam, totdat een bestuurlijk blijkbaar krachtiger signaal van keizerlijke oorsprong de kwestie voor implementatie neerlegde bij het Hoogheemraadschap Krimpenerwaard. Vormen van gezamenlijk beheer op lager niveau, zoals een meer geïntegreerd bestuursmechanisme voor en door de betrokken ambachten (inclusief eventueel Berkenwoude en Krimpen aan de IJssel) zouden een alternatief zijn geweest, maar waren blijkbaar niet wenselijk.

Gedurende deze casus blijkt de rol van het hoogheemraadschap te evolueren. Aanvankelijk speelde het in het geheel geen rol (de toestand van de rivierdijken was dan ook niet in het geding), maar rond 1750 betrok Ouderkerk het hoogheemraadschap bij de kwestie. Dat zou tenslotte resultaat opleveren. Maar de eigenlijke betekenis van deze interventie is dat het een van de stappen zal zijn geweest op een weg die leidde tot een versterking van de positie van het Krimpenerwaardse hoogheemraadschap. In 1762 zou het hoogheemraadschap de instantie worden waarvoor inter-ambachtelijke watergeschillen in eerste aanleg moesten worden gebracht. Met de grondwet van 1848 zou het mandaat van hoogheemraadschappen aanmerkelijk worden verbreed. In zijn nieuwe Reglement van 1855 legde de Krimpenerwaard vast dat het was belast met het toezicht op, en de schouw van '[...] de boezems [...] die aan twee of meer waterschappen gemeen zijn, en de [...] nasschouw over alle [...] waterafleidende werken' waarbij verschillende ambachten betrokken zijn (artikel 108). Daarna kon er bestuurlijk krachtadiger worden omgegaan met watergerelateerde polder- en ambachtsgrensoverschrijdende perikelen.

59 Voor soortgelijke verschijnselen rond andere conflicten zie bijv. J.B. Opschoor, 'Oproerige heemraden en omstrede omlagen: juridische conflicten in Ouderkerk aan den IJssel 1657-1677 I en II', *Historische Encyclopedie Krimpenerwaard*, HEK 37, jrg. 2013, nrs. 2 en 3.